

ئىكۆ فيمىنىزم

مەنسور سۇھرابى

”

لە سەردەمى ئىستادا پارىژگارى كردن لە ژىنگە، لە سەرەكىترىن كىشەكانى مرقاىەتى بە ھەژمار دى، بە ھۆى ئەوھى كە ژيانى مرقۇف لە داھاتوودا، لە گرىوى زالبوون بە سەر كىشەكانى پەيوەندىدار بە ژيانىدايە. ژيانى مرقۇف و پىرسى ژىنگە دوانەيەكى لىك دانەبراون و دەتوانىن بلىين كە بۇ بەدىكردىنى بنەماكانى ژىنگەدۆستى، دەبى پروائىنە كلتور و پەيوەندىيە كۆمەلايەتتەيەكانى كۆمەلگايەك. دروست بوونى شۆرشە مەدەنىيەكان لە دەبەكانى رابدوو لە ھەموو جىھان، نىشاندەرى ھەستىارىي شارستانىيەتەكان بە نىسبەت پىرسە سىياسى، كۆمەلايەتى و ئابوورىيەكان بە گشتى و پىرسى ژىنگە بە تايبەتتەيە. رولى ژنان وەكوو فاكتەرى كاريگەر و شوئىندانەر لەو جوولانەوانە، زۇر بەرچا و بوو. دەستەواژەى ئىكۆ فيمىنىزم، بۇ يەكەم جار لە لايەن نووسەرى فيمىنىستى فەرەنسى، فرانسوا دوپون، لە كىتتەبىك بە ئىوى «فيمىنىست يان مردن» لە سالى ۱۹۷۴ بە كار ھىندرا. ئىكۆ فيمىنىزم، لىكدراوئىك لە دوو وشەى ئىكۆلۇژى و فيمىنىزمە، وشەى ئىكۆلۇژى بۇ يەكەم جار لە لايەن ھىنگلەو لە سالى ۱۸۶۶ لە پەيوەندى لەگەل بنەمايەك بۇ خوئىندنەوھەكى نوئ لە سەر پىرسى ناسىنى ژىنگە بەكارھىنرا. مەبەستى ئەو لە ئىكۆلۇژى، ناسىنى پەيوەندى دوو لايەنەى نيوان گيانلەبەران و ئەو سروسشەى كە تىيدا دەژىن بوو. لە راستىدا ئىكۆ فيمىنىزم، تىئورىيەكە كە بنەماكانى بىرۆكەى فيمىنىستى لە لايەك و پىرسەكانى پەيوەندىدار بە ژىنگەدۆستى لە لايەكى دىكە، ئاويئە دەكات.

“

پاترىك مۇرفى باس لەو دەكات كە: فېمىنىستى راستەقىنە دەبى كەسانىك بن كە سروشتىش بە باشى بناسن، بەھۇى ئەوھى كە نازار و چەوسانەوھى ژنان و تىكدانى سروشت، دوانەيەكى لىكچوو و لىكدانەبراون. تاكى ژىنگەناسىش دەبى فېمىنىستىش بى، بە ھۇى ئەوھى كە بەبى لىكۆلىنەوھى و ناسىنى ستمى جىندەرى و ئايدىلۇژىي پياوسالارى كە پوانخووزىي رەگەزى نىر بەسەر ژىنگە لى كەوتووھتەوھى، ناكرى ئەو رۋانىنانەھى كە ژيان لەسەر گۆى زوويان خستووھتە مەترسىيەوھى، بە ئاسانى ئالوگۇريان بەسەردا بى.

ئىكۆفېمىنىزم لە واتاى گشتىگىرى خۇيدا، خووزىارى كۆتايى ھىنان بە چەوسانەوھىە لە ھەموو روويەكەوھى و لەسەر ئەو باوهرەيە كە تىكۇشان بۇ نازادىي ژنان (ھاوتا لە گەل ھەر چەوساويەكى دىكە)، لەگەل تىكدانى ژىنگە تىكەلاويەكى واتايىيان ھەبە. ژن و ژىنگە بە دەست يەك دوژمنى ھاوبەشەوھى دەنالىنن كە ئەويش، عەقلىيەتى داگىركارىيە.

لە راستىدا ئىكۆفېمىنىزم، شۇرشىكى كۆمەلايەتییە بۇ گۆرىنى كۆمەلگا و داگىركارىي نابرەبەرى تىكدانى سروشت كە ھۆكارەكانى كۆمەلگای پياوسالار و كۆمپانىا نىونەتەوھىيەكان و سەرمایەدارىيە.

سەرەراي ئەوھى كە ھىنانەبەرباسى يەك تىپۆلۇژىي يەكگرتوو لە سەر ئىكۆفېمىنىزم بابەتتىكى ئالۇزە، بەلام پلم وود(۱۹۹۲) دوو بالى سەرەكىي ئىكۆفېمىنىزم بە ناونىشانى ئىكۆفېمىنىزمى كلتورى و كۆمەلايەتى دىنىتە بەرباس كە جياووزىي نىوانيان تەنيا لە شىيەوھى رۋانىين لە دوو دەستەواژەى ژن و ژىنگەدايە. ئىكۆ فېمىنىزمى كلتورى ھەز دەكا ژن و سروشت لە پەيوەندى لەگەل يەكتەردا بىنىتە بەر باس لەبەر ئەوھى پىيى وايە ژنان بە سەرنجدان بەو تايەتمەندىيە جىندەرييانەھى ھەيانە، سەبارەت بە پرسى

ژىنگە، تىگەيشتىكى گشتىگىرتەر و تايەتتريان لەچاوپاوان ھەبە. ئىكۆفېمىنىزمى كلتورى سروشتىش بە بابەتتىكى فېمىنىستى دەزانى. لە رۋانگەھى ئىكۆفېمىنىستەكانەوھى، ھەرچى ژنان زياتر ھۆگرى سروشت بن و لە سروشت نىكتەر بن، باشتر لە واتاى ئىكۆفېمىنىزم تىدەگەن.

لە كاتىكدا كە ئىكۆفېمىنىزمى كلتورى، ھەرچى زياتر جەخت لە سەر دوو چەمكى ژن و ژىنگە و تىكەلاويى واتايى و مەيدانىيان دەكاتەوھى، ئىكۆ فېمىنىزمى كۆمەلايەتى باس لە پەيوەندى مېژووويى ژنان و ئەو ژىنگەيە كە تىيدا دەژىن دەكاتەوھى و رىشەھى تىكەلاويى ژنان و ژىنگە لە فەلسەفەھى يۋنانى كۇندا دەبىنىتەوھى، ئەو شوپىنەھى كە تاكەكان بە لەبەرچاوغرتنى رەنگى پىست و رەگەز و نەزادىيان، پۆلىنبەندى دەكران و لىك جودا دەكرانەوھى و ئەو پۆلىنبەندىيانە، واتايەكى ئايدىلۇژىيان بە خۇبانەوھى گرتوو و لە پىكەھاتەى سىستەمى تۆرى كۆمەلايەتییان و پەيوەندىي نىوان تاكەكاندا جىكەوتبوو.

ئىكۆفېمىنىزمى كۆمەلايەتى، بە وھەا بنەمايەكى فكرى توانىوتى لىكدانەوھىيەكى باشى لە سەر پەيوەندى نىوان دەسەلات و بالادەستى و ژىر دەستى نىوانيان لە نىو كۆمەلگادا ھەبى. ھەرۋەھا ئەو تىغۇرىيە توانىوتى لە بەكەمگرتنى ئىكۆفېمىنىزمى كلتورى، لە پەيوەندى لەگەل يەك واتا بوونى ژنان و ژىنگە كە بووھتە ھۇى بەرتەسك كەردنەوھى ئەو شىيە رۋانىنە، خۇى دەرباز بكات.

ژنان دەتوانن لە چوارچىوھى برىاردەرى و برىارسازىدا بن و شىووزى خولقىياتە پركىشەكانى بەنىسبەت ژىنگە بگۆرن. رۇل و كارىگەرىيى ئەوان ئەوھندە بەرچاوبوھى كە ئەمروكانى، بوونى بەرىنتەر و كارىگەرتى ژنان، لە تايەتمەندىيەكانى پىشكەوتن بە ھەژمار دى.

زۆربەى تىئورېسىيەنەكانى مەكتەبى ئىكوفىمىنىستى، جەخت لەسەر سى پىرسى سەرەكى دەكەنەو:

- پەيوەندىيى ژنان لەگەل ژىنگە
- پەيوەندىيى نيوان چەوسانەوہى ژنان و ژىنگە
- رۇلى ژنان لە چوارچىوہى دۆزىنەوہى چارەسەرىك بۇ كىشە ئىكولۇژىكەكان.
- لەراستىدا فېمىنىزمى لایەنگىرى ئىكوفىمىنىزم، پرۆژەيەكى سىياسىيە كە ئامانجى پىداچونەوہ بەسەر پەيوەندىيى نيوان پىاوان و سروسىت، يان پىاوان لە بەرانبەر ژنانە. خالى گرىنگى ئەو فكرييەتە، پىداگرىكردن لەسەر وىچوونى نيوان چەوساندنەوہ و غەدرى پىاوان بەسەر ژىنگە و ژنان و ھەرۋەھا پەيوەندىيى نيوان ژنان و ژىنگەيە.

چەند نمونەيەك لە چالاكىيە ئىكوفىمىنىستىيەكان

- نووسەرى پەرتووكى بەھارى كووزاۋە لە سالى ۱۹۶۲ كە بوو بە ئىلھامدەرى شۆرشى ئىكولۇژىستى، ژنىك بوو بە نيوى رىچەل گارسون.
- خانمە چالاكان لوويىس گىبىز لە شاروچكەي لاكانال لە وىلايەتى نيويورك، پىشەرەويى نارەزايەتتەيەكانى دژ بە وزەخانەي ناوكى و زىلدانە ژەھراويەكانى گرتە ئەستۇ.
- ژنىك بە نيوى دلانا مېدونز، يەككىك لە نووسەرانى راپورتى بەناوبانگى چاپكراو لە سالى ۱۹۷۲ ناسراو بە سنوورەكانى گەشەي ئابوورى بوو كە رووانىنىكى ژىنگەدۆستانەي ھەبوو.
- پىترا كىلى، يەككىك لە رووخسارە ناسراوەكانى جەرياناتى سەوزى ئەلمانى بو.
- لە سالى ۱۹۷۲ لە شارى ستوكھولم، خانمىك بە نيوى باربارا، ھاتە نيوى ناوەرۆكى پەرەپىدانى جىگىر بوو و لە راگەياندرائى ناسراو بە كوكيك بە كارى ھىنا و لەويدا سەرنجى خستە سەر گرىنگىيى رۇلى ژنان

لە پەيوەندىيى نيوان پەرەپىدان و سروسىت و ھەرۋەھا ناچار كىردنى دەولەتەكان و رىكخراوہكان بە راكيشان و پشتگىرى كىردنى بەشدارىيى ژنان. خەباتى ئەو و لەھەمان كاندا خەباتى گروپە ئاشتىخواز و بەراپەرى خوازەكان لە سالى ۱۹۹۲ لە كۆنفرانسى زەوى

- رىۋدۇژانىرۇيى برازىل، لە نەخشەرىكايەكى تۆكمەي ناسراو بە دەستوورى ۲۱دانى تۈانى جىگىر بى.
- لە ئىنگلتەرا گروپىك لە نىزىك بىكەي ئاسمانى (كەمبى ئاشتى) كە پىكھاتىبون لەو ژنانەي كە لايەنگىرى ژيانى ئاشتىيانە لەسەر زەوى بوون، گىردبوونەوہەكى نارەزايەتتەيىان دژ بە جىگىر كىردنى سىستەمى مووشەكى كرۇز كە سەر بە ناتو بوو، پىكھىنا.
- چالاكانانى ژنى ئەفرىقى كە كانگايەكى كانزايى ژيانى ئەوانى تووشى كىشە كىردبوو، جولانەوہى (woMin) يان پىكھىنا كە تۇرىكى دژ بە دەرھىنانى كانزاكانە و مانىفىستىكى ئىكوفىمىنىستىيان لە پەيوەندى لەگەل رىزگارىيى زەوى و گۇرانكارىيە كەشۋەواپىيەكان ھەبە.
- دايكانى ئاپالشى لە ئەمىريكا راستەوخۇ دژ بە كانگايى كاوى (كانگاي بەردە خەلووز) گىردبوونەوہەكى نارەزايەتتەيىان پىكھىنا.
- لە ھىندوستان جوولانەوہى Navdanya بۇ پارىزگارىكردن لە ژىنگە و دروست كىردنى بانكى ھەلگرتتى تۆوى رووہكە سروسىتى و دەرمانىيەكان پىك ھات.
- لە باكوورى ھىند كاتىك كە كۇمپانىيەك پىلاننى بۇ بەكارھىنانى دارستانىك ھەبوو، ژنانى گوندى نىزىك لەو شۆپنە بە لە باوہش كىردنى دارەكان، رىگرىيان لە برىنى دارەكان كىرد.
- واندانا شىوا (Vandana Shiva) لە دژبەرانى پىداگرى بەجىھانىيىبون و بەكارھىنانى ئەو بەرھەمە كشتوكالىيانەي گۇرانكارىيى ژىنىتىكىيان بۇ كراوہ و بە مەبەستى بەرھەمى زياترە (Genetically modified)

Grops) گۆردراون، به وتهی خووی ئه و دهپههوی دهنگی کهسانیک بی که دهپانههوی جووتیاران له زهراوی بوون به هوی ئه و بهرهمانهی که دهستکاری ژینیتیکی کراون بپارێزن.

- له شاری سیجوانی ولاتی چین، ژنانی وهرزیر به بووژانهوهی زانستی خومالی بو پارێزگاریکردن له خۆل، توانیویانه که بهرهم یان هه لگری ئه و خۆله زیاد بکهن.

- له شاری لهندهن، ژنان خۆبهخشانه ئه و جۆگانه یان چاک کردهوه که ئاوهروکه یان دهچیتسه وه سه ر چۆمی تایمز و ساله هایه که لکی نه رینییان لئ وهرده گیری.

- گرتا تۆنیرگ، چالا کوانی ژینگه ییی سۆئیدی، به هوی چالاکییه کانی له چوار چیه ویشیار کردنه وهی جیهان له په یوهندی له گه ل ئه و هه ره شانیهی که گۆرانکاری که شه وه وا له سه ر مرو فایه تی هه یه تی و هه وه ها به پرسیار کردن له سیاسه توانان له هه مبه ر بی خه یال بوونیان له سه ر پرسه کانی ئا و هه وا، نیو بانگی ده ر کردوه.

نیکوفیمینیزی شاراهه له کوردستان

به له بهر چا و گرتی ئه وهی که له ئیران و رۆژه لاتی کوردستان، ئاسه نگیکی زۆری کومه لایه تی و یاسایی له سه ر ژنان هه یه، ئاسان نییه که به ی کیشه باس له سه ر جوولانه وه گشتگیره کان به سه ره رشتی ژنان بکری. به لام چالاکییه ژینگه پارێزیه کان له که شه یکی کراوه تر و به داهیناییکی زیاتر ریگه خو شکهر بوون بو رۆل گیرانی ژنان له و پرسانه دا. به شیوه یه ک که ده توانین بلیین که ژنان به و به شداری و چالاکییه یان له و دوا یانه دا، له سه ر پرسی ژینگه دۆستی له کوردستان، واتایه کی به رگریانه یان به جوولانه وه کان به خشیوه.

ژنانیک که له خه باتی ژینگه دۆستی یان له ته نیشت هاوشاریه کان یان چی ژیان

وهرده گرت و ههستی شارۆمهندی په دووهه م بوونیان له بیر چوو بووه. له کوردستاندا ژنان به شدارییه کی به رچاویان له ریک خراوه ناحکوومییه کاند هه یه. ژنانیکی زۆر له کوردستاندا هه ن که سه ره ره شتی کانالی تلیرامی تایبه ت به پرسی ژینگه دۆستی ده که ن. له سۆشیال میدیا بو په ره وه دی هه مه لایه نه ی ژینگه دۆستی زۆر چالاکن. ژنانی کورد، ته نانه ت هاوشانی پیاوان له گرووپه شاخه وانیهی کاند هه یی له به رچا و گرتی جیاوازی ره گه زی، به شدارییان هه یه و چالاکیی ژینگه دۆستی به ریوه ده به ن. ژنانی کورد هاوشانی پیاوان له پرۆژه ژینگه دۆستییه کاند هه شدارن و نموونه ی هه ره به رچاویان له و دوا یانه دا بوو که له به رنامه ی زاگرۆسانه دا که سالانه به ریوه ده چی، به چاندنی ده نکی به رو و چه قاندنی ریشه ی ئه و داره، به شداریی به رینیان هه بوو.

سه رچاوه کان

ساناز خداداد ۱۳۹۲، زن و محیط زیست، عناصر بیگانه شهر، کنفرانس زن، معماری و شهر
 بیژن رحمانی و بتول مجیدی، ۱۳۸۶ عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در حفظ محیط زیست شهری با تاکید برنگرش اکوفمینیستی. فصلنامه جغرافیایی آمایش، شماره ۶
 حلیمه عنایت و حیدر فتخزاده، ۱۳۸۸، رویکردی نظری به مفهوم اکوفمینیسم، مطالعات جامعه شناسی، سال دوم، شماره پنجم.
 Bijay Kumar Sarkar, 'Eco-feminism: Women and Nature', 2019, RESEARCH REVIEW International Journal of Multidisciplinary, Volume-04, Issue-04
 Cary L. Klemmer and Kathleen A. McNamara, 2019, Deep Ecology and Ecofeminism: Social Work to Address Global Environmental Crisis. Af-filia: Journal of Women and Social Work, 1-13
 Janet Bieh, 1991, Eco-feminist politics, South End Press, Cambridge (Massachusetts)
 Rethinking Laila Fariha Zein and Adib Rifqi Setiawan, 2017, GENERAL OVERVIEW OF ECOFEMINISM, 10. 31219/osf. io/fmjgk
 Yawer Ahmad Mir, 2019, Ecofeminism: A Brief Overview, Notions, Vol. X, No. 1, pp. 43-51, Online available at : https://anubooks.com/?page_id=5274